

Beleidsplan pesten
Omgangsprotocol
Montessorischool Dukenburg

Montessorischool Dukenburg
Malvert 73-73
6538 DJ Nijmegen
024-3449520
www.montessorischool-dukenburg.nl
directie@montessorischool-dukenburg.nl

Inhoud

Voorwoord	3
Waarom een pestprotocol?	3
Hoofdstuk 1; inleiding	4
Inleiding	4
Hoofdstuk 2; begrippen.....	5
Begripsomschrijvingen	5
De betrokkenen.....	5
Te verwachten problemen bij de aanpak van pesten.	8
Hoofdstuk 3; pestprotocol	9
Pestprotocol; Stappenplan voorkomen en aanpak van pestgedrag	9
Stap 1: Preventieve aanpak.....	9
Aanpakken ongewenst gedrag: de zes stappen.	9
Aanpak bij pesten en ongewenst gedrag door leerlingen toe te passen: stop-loop-praat.....	11
Stap 2: Diagnostische aanpak.....	12
Stap 3: Concrete aanpak	13
Pestaanpak in de groep: de vijfsporenaanpak	13
Stap 4: Aanpak bij escalatie van pestgedrag	13
Hoofdstuk 4; cyberpesten	14
Curatieve aanpak.....	15
Hoofdstuk 5; bijlagen	19
Handreikingen voor kinderen.....	20
Tips voor ouders	21
Voorbeeld van groepsregels.....	22
Model van een pestcontract Anti-pestcontract	23

Voorwoord

Waarom een pestprotocol?

De school heeft een inspanningsverplichting om pestgedrag te voorkomen en aan te pakken door het scheppen van een veilig pedagogisch klimaat waarbinnen pesten als ongewenst gedrag wordt ervaren en in het geheel niet wordt geaccepteerd.

Montessorischool Dukenburg wil een veilig pedagogisch klimaat bieden, waarin zij zich harmonieus en op een prettige en positieve wijze kunnen ontwikkelen. Een Montessorischool is een leef- en werkgemeenschap, samenwerken en elkaar helpen nemen een belangrijke plaats in. In de gecombineerde groepen (1/2, 3/4, 5/6 en 7/8) vindt persoonlijke en sociale ontwikkeling plaats. Natuurlijk is het beter om het pesten te voorkomen door het scheppen van een goed pedagogisch klimaat en daar gaat dan ook in eerste instantie de aandacht naar uit.

De leerkrachten bevorderen deze ontwikkeling door het scheppen van een veilig klimaat in een prettige werksfeer in de klas en op het schoolplein. In veruit de meeste gevallen lukt dit door de ongeschreven regels aan te bieden deze te onderhouden, maar soms is het gewenst om duidelijke afspraken met de kinderen te maken. Een van die duidelijke regels is dat kinderen met respect met elkaar dienen om te gaan. Dat het niet altijd als vanzelfsprekend wordt ervaren, geeft aan dat we het kinderen moeten leren. Ons pedagogisch uitgangspunt is dat alle kinderen met elkaar moeten *leren* omgaan.

Sinds het schooljaar 2011-2012 zijn we gestart met De Vreedzame School als methode voor sociaal-emotionele ontwikkeling.

Belangrijk uitgangspunt in de aanpak is dat leerkrachten gezamenlijk als team het rolmodel worden van de gewenste cultuur binnen de school en daarin kinderen mede verantwoordelijkheid geven d.m.v. eigenaarschap en participatie. In plaats van praten "over", wordt het vooral doen en uitvoeren. Niet alleen in de les, maar juist ook buiten de les, gedurende het gehele weekprogramma. De school wordt op die manier zelf een oefenplaats voor sociale omgangsvormen en democratie. Binnen De Vreedzame School is gebruikelijk dat je leerlingen opleidt tot mediator. Wij leiden elk schooljaar 10 leerlingen op tot mediator.

Als aanvulling op De Vreedzame School gebruiken we vanaf de studiedag in maart 2014 ook facetten van PBS (Positive Behavior Support). De hoofdkenmerken van PBS (respect, verantwoordelijkheid en veiligheid) worden door ons gedeeld en uitgedragen. Het schoolbreed werken vanuit gedeelde waarden, de preventieve benadering, de positieve insteek, de planmatige aanpak en het partnerschap met ouders vormen de basis van een goed pedagogisch klimaat. De drie niveaus van PBS (school – klas – individueel) sluiten naadloos aan op De Vreedzame School.

In een klimaat waarin het pesten gedoogd wordt, worden ook de pedagogische structuur en de veiligheid daarin ernstig aangetast. Het leerproces verloopt meestal goed, maar het kan ook voorkomen dat een kind in een enkel geval systematisch door andere kinderen wordt gepest. In een klimaat waarin het pesten gedoogd wordt, worden de pedagogische structuur en de veiligheid ernstig aangetast

Voor Montessorischool Dukenburg is dat een niet te accepteren en ongewenste situatie. Dit protocol is een vastgelegde wijze waarop we het pestgedrag van kinderen in voorkomende gevallen benaderen. Het biedt alle betrokkenen duidelijkheid over de visie over en het handelen in geval van pesten. Stichting Conexus heeft dit pestprotocol integraal dan wel als model overgenomen voor haar 29 openbare scholen.

Hoofdstuk 1; inleiding

Inleiding

Op onze school vindt het stimuleren van sociale vaardigheden in principe op informele, spontane wijze plaats in de sociale situaties die het montessorionderwijs biedt. In het algemeen geldt dat wij de problemen rond geweld, pesten, discriminatie geïntegreerd aanpakken tijdens het samenleven in de school.

Tegelijkertijd wordt er bewust aandacht aan sociale ontwikkeling gegeven door de leerkrachten. De kern van De Vreedzame School bestaat uit een wekelijkse les voor alle groepen in de basisschool in conflictoplossing en de sociale competenties die daar voor nodig zijn. Maar hoewel er een lesprogramma is met een wekelijkse les voor alle groepen, is De Vreedzame School veel meer dan een lesmethode. Het is een filosofie, een aanpak, waarin de eigen kracht van kinderen centraal staat. De Vreedzame School mikt op een verandering van de school- en klascultuur. Kinderen krijgen taken en verantwoordelijkheden in de klas, in de school, en ook in de omgeving van de school. Er worden aparte leerlingmediatoren opgeleid die helpen bij het oplossen van conflicten. Bovenal krijgen kinderen een stem: ze leren meedenken over hun omgeving en daar verantwoordelijkheid voor nemen. Zo leren de leerlingen allerlei vaardigheden die ze nodig hebben als (toekomstig) burger in onze democratische samenleving. De klas en de school als een oefenplaats voor democratisch, actief burgerschap.

De leerkrachten zijn alert op signalen van pesten, en observeren goed in allerlei situaties. Ze gaan dan direct in gesprek met betrokkenen, zoeken uit wat er precies aan de hand is en er wordt vervolgens een traject uitgezet, waarbij zo nodig ouders en andere leerkrachten worden betrokken.

Begripsomschrijvingen

Plagen en pesten, wat is daar het verschil tussen?

Iemand op het schoolplein een stevige duw geven kan plagen zijn, maar het kan net zo goed gaan om echt pestgedrag. We spreken over plagen wanneer kinderen min of meer aan elkaar gewaagd zijn en het vertoonde gedrag een uitnodigend karakter heeft om iets terug te geven vanuit een onschuldige sfeer. Het gaat dan om een prikkelend spelletje, dat door geen van de betrokkenen als bedreigend of echt vervelend wordt ervaren. Er is sprake van een pedagogische waarde: door elkaar eens uit te dagen leren kinderen heel goed om met allerlei conflicten om te gaan. Dat is een vaardigheid die ze later in hun leven van pas komt bij conflicthantering, waar iedereen in zijn leven mee te maken krijgt. Voorbeelden van specifiek pestgedrag:

Verbaal:

- **Vernederen** "Haal jij alleen de ballen maar uit de bosjes, je kunt niet goed genoeg voetballen om echt mee te doen".
- **Schelden** "Viespeuk, etterbak, mietje" enz.
- **Dreigen** "Als je dat doorvertelt, dan grijpen we je."
- **Belachelijk maken, uitlachen** bij lichaamskenmerken of bij een verkeerd antwoord in de klas.
- **Kinderen een bijnaam geven** op grond van door de kinderen als negatief ervaren kenmerken. (rooie, dikke, dunne, flapoor, centenbak enz.)
- **Gemene briefjes schrijven** om een kind uit een groepje te isoleren of echt steun te zoeken om samen te kunnen spannen tegen een ander kind.

Fysiek:

- **Trekken en duwen of zelfs spugen.**
- **Schoppen en laten struikelen.**
- **Krabben, bijten en haren trekken.**
- **Intimidatie:**

Een kind achterna blijven lopen of een kind ergens opwachten.

Iemand in de val laten lopen, de doorgang versperren of klem zetten tussen de fietsen.

Dwingen om bezit dat niet van jou is af te geven.

Een kind dwingen bepaalde handelingen te verrichten, bijvoorbeeld geld of snoep meenemen.

Isolatie:

- **Uitsluiten:** het kind mag niet meedoen met spelletjes, niet meelopen naar huis, niet komen op een verjaardag.
- **Stelen of vernielen van bezittingen:** Afpakken van schoolspullen, kleding of speelgoed. Beschadigen en kapotmaken van spullen: boeken bekladden, schoppen tegen en gooien met een schooltas, banden van de fiets lek steken.

De betrokkenen

Het gepeste kind

Sommige kinderen hebben een grotere kans om gepest te worden dan anderen. Dat kan komen door uiterlijke kenmerken maar het heeft vaker te maken met vertoond gedrag, wijze waarop gevoelens worden beleefd en de manier waarop dat geuit wordt. Uit onderzoek blijkt dat kinderen gepest worden in situaties waarin pesters al de kans krijgen om een slachtoffer te pakken te nemen. Er is dan al sprake van een onveilige situatie, waarbinnen een pester zich kan manifesteren en zich daarin ook nog verder kan ontwikkelen. Kinderen die gepest worden doen vaak andere dingen dan de meeste leeftijdgenoten in hun omgeving. Ze spelen een ander instrument, doen aan een andere sport of zitten op een andere clubje. Ze zijn goed in vakgebieden of juist niet goed. Er zijn helaas aanleidingen genoeg om door anderen gepest te worden mits de pesters daar de kans voor krijgen vanuit de situatie.

Veel kinderen die worden gepest hebben een beperkte weerbaarheid. Ze zijn niet in staat daadwerkelijk actie te ondernemen tegen de pestkoppen en stralen dat dan ook uit naar hun kwelgeesten. Vaak zijn ze angstig en onzeker in een groep, ze durven weinig of niets te zeggen, omdat ze bang zijn om uitgelachen te worden. Deze angst en onzekerheid worden verder versterkt door het ondervonden pestgedrag, waardoor het gepeste kind in een vicieuze cirkel komt waar het zonder hulp zeker niet uitkomt.

Gepeste kinderen voelen zich vaak eenzaam, hebben in hun omgeving geen vrienden om op terug te vallen en kunnen soms beter met volwassenen opschieten dan met hun leeftijdgenoten.

De pesters

Kinderen die pesten zijn vaak fysiek de sterksten uit de groep. Ze kunnen zich permitteren zich agressiever op te stellen en ze reageren dan ook met dreiging van geweld of de indirecte inzet van geweld. Pesters lijken in eerste indruk populair te zijn in een klas, maar ze dwingen hun populariteit in de groep af door te laten zien hoe sterk ze zijn en wat ze allemaal durven.

Met het vertoonde pestgedrag gaat ze dat gemakkelijk af en ze krijgen andere kinderen mee bij het gedrag naar een slachtoffer. Pesters hebben ook feilloos in de gaten welke kinderen gemakkelijk aan te pakken zijn en als ze zich al vergissen, gaan ze direct op zoek naar een volgend slachtoffer. De zwijgende meerderheid en potentiële meelopers krijgen een keuze die onuitgesproken wordt opgelegd en die aan duidelijkheid niet te wensen overlaat: Je bent voor of je bent tegen me. Hier gaat een grote dreiging uit naar de gezamenlijke omgeving van pester en slachtoffer.

Alles is immers beter dan door de "machtige pester" zelf gepest te worden. De pesters stralen juist deze dreigende zekerheid met verve uit. Ze overtreden bewust regels en storen zich aan god noch gebod en hebben vaak de vaardigheden ontwikkeld met hun daden weg te komen. Het profiel van de pester is sterk zelf bevestigend, hij ziet zichzelf als een slimme durfal die de dommerds de loef afsteekt en ze dat ook bij herhaling laat merken. "Wie maakt mij wat?" staat met grote letters op het voorhoofd geschreven.

Het komt ook regelmatig voor dat een pestkop een kind is dat in een andere situatie zelf slachtoffer is of was. Om te voorkomen weer het mikpunt van pesten te worden, kan een kind zich bijvoorbeeld in een andere omgeving dan die van zijn slachtofferrol, vervolgens als pester gaan opstellen en manifesteren. "Laten pesten doet pesten".

Meisjes pesten minder openlijk dan jongens en vaak op een subtiele manier waarbij de uitdaging naar het gezag ter plekke niet echt aan de orde is. Ze pesten meer met woorden, maken geniepig opmerkingen of sluiten andere kinderen buiten. Meisjes opereren minder individueel en meer met groepsvorming in de zin van er al dan niet bij te horen. Fysiek geweld komt bij deze groep pesters veel minder voor. Een succesvolle pester leert niet om zijn agressie op een andere manier te uiten dan door het ongewenste pestgedrag te vertonen. Ook pesters hebben last op termijn van hun pestgedrag. Door hun verkeerde en vooral beperkte sociale vaardigheden hebben ze vaak moeite om vriendjes op lange termijn te maken en een vriendschap op te bouwen en te onderhouden op andere gronden dan die van macht en het delen in die macht. Pesters maken een abnormale sociale ontwikkeling door met alle gevolgen van dien voor de pester zelf.

De meelopers en de andere kinderen

De meeste kinderen zijn niet direct betrokken bij pesten in de direct actieve rol van pester. Sommige kinderen behouden enige afstand en andere kinderen doen incidenteel mee. Dit zijn de zogenaamde "meelopers". Er zijn ook kinderen die niet merken dat er gepest wordt, of er zijn kinderen die het niet willen weten dat er gepest wordt in hun directe (school) omgeving.

Het specifieke kenmerk van een meeloper is de grote angst om zelf in de slachtofferrol te geraken. Maar het kan ook zijn dat meelopers stoer gedrag wel interessant vinden en denken daardoor in populariteit mee te liften met de pester in kwestie.

Vooral meisjes doen nogal eens mee met pesten om een vriendin te kunnen behouden. Als kinderen actiever gaan meepesten in een grotere groep, voelen ze zich minder betrokken en verantwoordelijk voor wat er met pesten wordt aangericht. Alles wat in een groep gebeurt laat het individueel denken meer en meer achter zich en zo kan met name groepsgegedrag leiden tot excessen die achteraf voor iedereen inclusief de pesters onacceptabel zijn.

Het heeft absoluut zin om daadwerkelijk op te staan tegen het pesten. Zodra andere kinderen het gepeste kind te hulp komen of tegen de pesters zeggen dat ze moeten ophouden, kan de situatie aanzienlijk veranderen. Het pesten wordt dan al direct minder vanzelfsprekend en draagt bovendien grotere risico's met zich mee. De situatie voor met name meelopers verandert door het ongewenste karakter van het vertoonde pestgedrag. Het wordt duidelijk dat het geen groepsnorm is om mee te gaan in het pestgedrag. Meelopers horen graag bij de norm en de grote groep en zijn niet bereid en ook niet in staat om grote risico's te lopen waarvan ze de gevolgen niet kunnen overzien, dit in tegenstelling tot de ervaren pester.

Kinderen die pestgedrag signaleren en dit bij de leerkracht aangeven vervullen dus een belangrijke rol. Ook de ouders kunnen een belangrijke rol spelen. Ouders van kinderen die gepest worden en die dit probleem met de school of op de club willen bespreken, zijn natuurlijk altijd emotioneel bij het

onderwerp betrokken. De gevoelde onmacht bij deze ouders wordt door hen sterk ervaren en is niet altijd een goede leidraad tot een rationeel handelen. De ouder wil maar een ding en dat is dat het pestgedrag ogenblikkelijk stopt. Ouders van kinderen die niet direct bij het pesten zijn betrokken, kunnen meer afstand nemen. Daardoor zijn ze beter in staat om duidelijk te maken aan hun kind dat er iets aan het pesten gedaan moet worden. Dit is ook in het belang van de opvoeding en ontwikkeling hun eigen kind. Als er in de omgeving van een kind gepest wordt, heeft het kind zelf ook last van een onveilige, onprettige sfeer in de groep of de klas.

Te verwachten problemen bij de aanpak van pesten.

Bij het gepeste kind: Een gepest kind schaamt zich vaak voor zijn gedrag, het voldoet niet aan normen die de ouders graag in hun kinderen terugzien: een vrolijk en vooral onbezorgd kind dat zelfstandig in staat is zijn boontjes te doppen. Pesten is een groot probleem voor kinderen en zorgt ook voor een evenredig groot probleem bij de erkenning en de aanpak ervan. Veel gepeste kinderen doen er dan uiteindelijk ook maar het zwijgen toe en vereenzamen. De angst wordt aanvankelijk nog groter als het pesten bespreekbaar gemaakt wordt door de ouders, waardoor het gepeste kind eens te meer met de gevolgen van het pesten kan worden geconfronteerd. Als represaille kan er in nog heviger mate gepest worden dan daarvoor al het geval was.

Bij de pester: De pester zelf ziet zich in zijn machtsspel bedreigd, en dat moet ten koste van alles voorkomen worden. Soms blijken de pesters echter net zo opgelucht als de slachtoffers bij een duidelijke aanpak. Er wordt immers ook aandacht besteed aan hun onmacht om normaal met andere kinderen een relatie op te bouwen. Bij een aantal pesters is dat hun liefste wens waardoor ze echter helaas onmachtig zijn door het ontbreken van het hanteren van de juiste vaardigheden. In de directe kind-omgeving: Daarnaast is het goed te weten dat er altijd kinderen zijn die zich schuldig voelen omdat ze niet op kunnen komen voor het slachtoffer door actief te helpen of een volwassene te hulp roepen. Dit is vergelijkbaar met het niet te hulp schieten bij het verdrinken van mensen, waar een menigte bij aanwezig is.

Ook zijn er altijd kinderen die helemaal niet in de gaten hebben dat er in hun omgeving gepest wordt. Ze zien wel het een en ander gebeuren, maar kunnen de gebeurtenissen niet duiden als pestgedrag, waar gepeste kinderen erg veel last van ondervinden.

Bij de ouders: Ouders van kinderen hebben vaak moeite om hun kind terug te zien in de rol van meeloper of pester. Ouders beschikken niet altijd over de juiste informatie en ook het zich op beperkte schaal voordoen van conflictsituaties tussen groepen kinderen, zorgt ervoor dat er nauwelijks vergelijkingsmateriaal voorhanden is. Een pester op school hoeft zich in de thuissituatie niet als pester te manifesteren.

Sommige ouders zien ook de ernst van de situatie onvoldoende in. Zij vertalen het pestgedrag van hun kind in weerbaar gedrag. Hun kind maakt echter een abnormale ontwikkeling door met grote risico's op normatief afwijkend gedrag op latere leeftijd met grote consequenties.

Voorkómen en bestrijden van pesten

Pesten is geen eenvoudig probleem. Daarom lijkt het vaak onoplosbaar. Toch is pesten wel te bestrijden als het serieus wordt genomen. Dat betekent dat kinderen moeten weten dat ze om hulp kunnen aankloppen bij de volwassenen om hen heen. Voor volwassenen betekent het, dat ze aandacht moeten hebben voor de signalen van de kinderen. Ze moeten luisteren naar wat de kinderen te vertellen hebben en daar over praten. Voor leerkrachten en begeleiders van groepen in de vrije tijd betekent het dat ze groeps gesprekken moeten voeren, regels moeten afspreken en zorgen dat die regels ook werken.

Het pestprobleem wordt lang niet altijd serieus aangepakt: ouders zeggen dat een kind maar van zich af moet bijten, leerkrachten hebben het te druk en de trainer vindt het zijn verantwoordelijkheid niet.

Als volwassenen alleen af en toe ingrijpen, kan dat verkeerd uitpakken. Gepeste kinderen worden daarna nog meer het slachtoffer omdat ze 'geklikt' hebben. Daarom is het belangrijk om het pestprobleem degelijk aan te pakken. Daarbij zijn alle betrokkenen nodig. Ieder van hen kan een begin maken met het oplossen van het pestprobleem. Kinderen die worden gepest kunnen beginnen door met hun ouders, leerkrachten of andere vertrouwde volwassenen te gaan praten. Ze kunnen ook om raad vragen, bijvoorbeeld bij de kindertelefoon.

Andere kinderen kunnen bij hun ouders of leerkrachten aanklaarten dat er gepest wordt.

Ouders kunnen met hun kinderen gaan praten en het probleem met andere ouders, op school of in de speeltuin bespreken.

Leerkrachten kunnen het pesten als algemeen probleem regelmatig in hun klas bespreken. Ze kunnen proberen in de klas een open en vriendelijke sfeer te creëren.

Concrete peestsituaties kunnen ze met de betrokken kinderen bepraten. Samen met hun collega's kunnen ze werken aan een schoolbeleid rond sociale regels en pesten.

Pestprotocol; Stappenplan voorkomen en aanpak van pestgedrag

Stap 1: Preventieve aanpak

Binnen de groep

Regels afspreken:

In de eerste twee weken van het schooljaar besteden we veel tijd aan de ontwikkeling van een positief groepsklimaat. Het eerste blok van het programma De Vreedzame School staat in het teken van elkaar leren kennen en bepalen hoe we met elkaar willen omgaan.

Leerlingen en leerkrachten bedenken samen afspraken voor in de groep en passen die toe. In elke klas hangt een poster met de afspraken die samen bedacht zijn. Alle kinderen en de leerkracht (en) zetten hun handtekening eronder. Regelmatig worden deze afspraken geëvalueerd. Kinderen leren elkaar op hun gedrag aan te spreken.

Aanpakken ongewenst gedrag: de zes stappen.

1) Basistechnieken gewenst gedrag toepassen:

In de basis blijf je steeds gewenst gedrag bekrachtigen. Dit moet veelvuldig worden gedaan en ondersteund worden door bijvoorbeeld een opsteker. Je kunt met de kinderen nadenken

over een beloning. Stimuleer de kinderen om ook elkaars goede gedrag positief te bekrachtigen.

2) Toepassen 4:1 regel:

Dit houdt in dat je tegenover een correctie een aantal positieve bekrachtigingen zet. En dat hoeven er niet persé 4 te zijn, als je je er maar bewust van bent dat je beloont wanneer er weer gewenst gedrag wordt vertoond. Het doel is de relatie met het kind in stand te houden en ervoor te zorgen dat ook deze leerlingen (die al vaak correcties krijgen) ook opstekers krijgen.

3) Bekrachtigen van de buurman of buurvrouw:

Bij licht ongewenst gedrag bekrachtig je het gewenste gedrag van de buurman of buurvrouw van de degene die het ongewenste gedrag vertoont. Tegelijkertijd kijk je naar het kind dat het ongewenste gedrag vertoont. Als hij of zij dan wel gewenst gedrag laat zien: meteen belonen met bv een knipoog, duim omhoog of met woorden.

4) De reactieprocedure:

Deze procedure is een schoolbrede aanpak die door alle volwassenen moet worden toegepast. Het is een maatregel voor licht ongewenst gedrag, maar gaat verder dan stap 3.

Stap 1: vraag naar / herinner de leerling aan het goede gedrag dat verwacht wordt. Wanneer de leerling hieraan voldoet is de maatregel voldoende.

Stap 2: benoem het ongewenste gedrag en geef de leerling een keuze. Wanneer de leerling hieraan voldoet is de maatregel voldoende.

Stap 3: benoem de consequentie. Bv.: jij blijft in de pauze binnen.

Stap 4: Loop of ga weg. Hiermee voorkom je discussie en geeft je weinig aandacht aan de interventie.

Aandachtspunten:

- De leerkracht wacht na elke stap 5-10 seconden.
- De leerkracht bekrachtigt bij elk stapje in de gewenste richting het goede gedrag.
- De leerkracht blijft rustig en praat op neutrale toon.

5) De 2 minuten regel:

De 2 minutenregel houdt in feite in dat als de situatie niet in 5 minuten kan worden opgelost, je dan hulp haalt, zodat jij je taak als groepsleerkracht kunt voortzetten. Het is een maatregel voor iets ernstiger ongewenst gedrag en gaat een stap verder dan stap 3 en 4. Er wordt hulp gehaald, de leerling wordt overgedragen aan een andere leerkracht of volwassene. Ook deze procedure is een schoolbrede maatregel die door alle volwassenen wordt toegepast.

Wanneer de reactieprocedure niet voldoende is, volgt de 2 minutenregel als stap 5.

Stap 5: de 2 minutenregel. Als het probleem zich niet binnen 2 minuten oplost, wordt er hulp gehaald. Een ander neemt de situatie over. Dat betekent dus concreet dat de leerling stap 3 van de reactieprocedure niet wil opvolgen. PBS stelt dat je niet langer dan 2 minuten met dit soort zaken bezig moet zijn, anders belonen we het gedrag met aandacht! Ook is het belangrijk voor de groep dat het kind dat ongewenst gedrag blijft vertonen alleen of in een andere groep wordt geplaatst. De rust in de groep keert dan terug.

Aandachtspunten:

- De leerkracht past de maatregel na 2 minuten consequent toe.
- Spreek van te voren af wie de extra leerkracht of volwassene is.
- Pas de consequentie toe.
- De leerkracht blijft rustig en praat op neutrale toon.

6) De Sorry is niet genoeg-regel:

Sorry is niet genoeg. De schoolbrede maatregel voor iedereen is dat je materiële schade of schade aan relaties oplost en herstelt. Na sorry wordt verwacht dat er een oplossing bedacht wordt om de schade te herstellen. Dit kan het kind alleen of samen met anderen doen. Als de schade hersteld is, wordt het succes samen gevierd. Alles onder het motto: we willen een fijne cultuur zijn, samen verantwoordelijk zijn en herstelgedrag wordt verwacht en geëist.

Aanpak bij pesten en ongewenst gedrag door leerlingen toe te passen: stop-loop-praat.

Als kinderen gepest worden of zien dat iemand gepest wordt of dat er ongewenst gedrag wordt getoond naar anderen gebruiken we de **stop-loop-praatmethode**.

1) Het stopsignaal:

Dit verbale en non-verbale signaal (schoolbreed een signaal afspreken) wordt ingezet als een leerling zelf wordt gepest en als er wordt gezien dat een ander wordt gepest.

2) Loop weg

Soms gaat pestgedrag door, ondanks het "Stop, hou op"-zeggen van een leerling. De kinderen wordt geleerd dat de beloning van het pestgedrag wordt weggehaald als je doorloopt en niet blijft staan.

Als een leerling in gevaar is, moeten de stappen "Stop, hou op!" en "Loop weg" worden overgeslagen en moet eerst de veiligheid van de leerling worden gewaarborgd, waarna het incident onmiddellijk aan een volwassene wordt gemeld.

3) Praat

Als het pestgedrag blijft doorgaan, is het de bedoeling dat de leerling gaat praten met een volwassene.

De volwassene brengt beide partijen bij elkaar voor een verhelderinggesprek en maakt samen met hen afspraken om de ongewenste situatie op te lossen. Hoewel de kinderen wordt geleerd de situatie eerst zelf op te lossen d.m.v. de stappen "Stop, hou op!" en

“Loop door” en hier ook naar gevraagd zal worden, zal bij klachten van kinderen direct worden geluisterd door de volwassene. Daarom is deze regel zo belangrijk.

Leerlingen klagen er over het algemeen liever niet over dat ze worden gepest (uit angst of uit schaamte). Als zij toch komen vragen om hulp, betekent dit dat er moet worden ingegrepen door een volwassene. Elk signaal van een gepest kind moet altijd aangehoord en serieus genomen worden. Het mag nooit worden onderschat, want er is meestal een onderliggend machtsverschil tussen pester en slachtoffer waardoor de kans bestaat dat het slachtoffer uit angst zijn verhaal bagatelliseert.

Buiten de groep

Anti-pestcoördinator Kindervertrouwenspersoon

Binnen de school heeft een teamlid de taak van anti- pest coördinator. Binnen onze school noemen wij diegene: Kindervertrouwenspersoon. Zij zet zich in voor een ‘veilige school’.

Wat houdt dit in? Samen met de leerkrachten er zijn voor de kinderen als zij gepest worden.

Luisteren naar alle betrokkenen en aan oplossingen werken. Zij presenteert zich hiertoe regelmatig in de klassen om de kinderen vertellen wanneer en waarvoor ze bij haar terecht kunnen.

Ook kijkt zij samen met het team naar het pestprotocol en brengt als het nodig is hierin verbeteringen aan.

Daarnaast monitort zij samen met het team hoe het welbevinden van de kinderen is op school, middels de WMK vragenlijst sociale veiligheid en welbevinden. Als hierin zaken opvallen, bekijkt zij samen met het team hoe zij deze zaken oppakken.

Trainingen:

Wanneer een leerkracht het verstandig vindt om extra sociale vaardigheden aan te bieden aan kinderen, is er de mogelijkheid om buiten de groep een training te volgen. (b.v. “Flapoor en Tim” voor OB/ MB)

School maatschappelijk werk:

Ouders en/of leerkrachten kunnen voor adviezen of verwijzingen terecht bij de school maatschappelijk werkster.

Stap 2: Diagnostische aanpak

Inzet groepsbesprekingen:

Drie keer per jaar wordt er door de Intern Begeleider met de groepsleerkracht(en) een groepsbespreking gehouden waarin de groep en z’n dynamiek besproken wordt en o.a. de sociaal-emotionele ontwikkeling van individuele kinderen wordt besproken. Van tevoren heeft de groepsleerkracht een groepsoverzicht gemaakt. Geconstateerde zorgpunten worden verwerkt in een plan van aanpak. De Intern Begeleider is tevens anti pest coördinator. Binnen deze rol kan zij ook zelf met leerlingen in gesprek gaan en acties inzetten in samenspraak met de leerkracht.

Inzet sociogram:

Drie keer per jaar wordt er in de groep een sociogram afgenomen. De conclusies hierover overlegt de leerkracht met de intern begeleider en daarna wordt bepaald wat de vervolgstappen moeten zijn.

WMK:

Twee keer per jaar wordt er in de bovenbouw onderzoek gedaan naar het welbevinden en het veiligheidsgevoel d.m.v de WMK-vragenlijsten.

Stap 3: Concrete aanpak**Pestaanpak in de groep: de vijfsporenaanpak****Spoor 1: Steun bieden aan het kind dat gepest wordt:**

- Naar het kind luisteren en haar / zijn probleem serieus nemen
- Met het kind overleggen over mogelijke oplossingen
- Samen met het kind werken aan oplossingen
- Zo nodig zorgen dat het kind deskundige hulp krijgt, bijvoorbeeld een sociale vaardigheidstraining.

Spoor 2: Steun bieden aan het kind dat zelf pest:

- Met het kind bespreken wat pesten voor een ander betekent
- Het kind helpen om op een positieve manier relaties te onderhouden met andere kinderen
- Het kind helpen om zich aan regels en afspraken te houden (evt. pestcontract opstellen)
- Zo nodig zorgen dat het kind deskundige hulp krijgt, bijv. een sociale vaardigheidstraining

Spoor 3: De meelopers betrekken bij de oplossingen van het pestprobleem:

- Met de kinderen praten over pesten en over hun eigen rol daarbij
- Met de kinderen overleggen over mogelijke oplossingen en over wat ze zelf kunnen bijdragen aan die oplossingen
- Samen met de kinderen werken aan oplossingen, waarbij ze zelf een actieve rol spelen

De kracht van de stamgroep gebruiken om samen een veilige groep te worden.

Daar wordt een beroep op alle kinderen gedaan.

Spoor 4: De ouders steunen:

- Ouders die zich zorgen maken over pesten, serieus nemen
- Informatie en advies geven over pesten en de manieren waarop pesten kan worden aangepakt
- In samenwerking tussen school en ouders het pestprobleem aanpakken
- Zo nodig ouders doorverwijzen naar deskundige ondersteuning

Spoor 5: De leerkrachten steunen:

- De leerkrachten informatie geven/ scholen over pesten als algemeen verschijnsel en over het aanpakken van pesten in de eigen groep en de eigen school. (Signaleren, observeren, HP of ontwikkelingen t.a.v. "nieuwe" pesten.)

Stap 4: Aanpak bij escalatie van pestgedrag

Wanneer pesten, ondanks alle inspanningen weer optreedt, voert de school de uitgewerkte protocollaire procedure uit.

Escalatie van pestgedrag kan aangepakt worden op vier verschillende niveaus:

1. Groepsniveau
2. Bouwniveau
3. Schoolniveau
4. Bovenschools niveau

Klachtenmeldingen

In onze schoolgids staan klachtenprocedures beschreven. Klachten moeten gemeld worden bij de klachtencommissie (zie Schoolgids). Er zijn twee interne contactpersonen (zie Jaarbijlage), die klachten van leerlingen en ouders over het pestbeleid op school, kunnen indienen bij de klachtencommissie.

Overplaatsing

Wanneer pestgedrag in een groep escaleert is er de mogelijkheid van overplaatsing naar een andere groep. De leerling wordt uit de peestsituatie gehaald en krijgt een nieuwe kans in een nieuwe groep. Dit kan gelden voor zowel de pester als de gepeste. De overplaatsing kan tijdelijk zijn, of permanent.

Schorsing

Wanneer het pestgedrag bij een permanente overplaatsing naar een andere stamgroep zich voortzet wordt het pestgedrag op bovenschools niveau opgepakt en zal schorsing volgen. In eerste instantie zal de schorsing tijdelijk zijn. In uitzonderlijke situaties wordt overgegaan tot verwijzing van school.

Strafbaar gedrag

Pesten kan zich uiten in gedragingen die volgens de wet strafbaar zijn. In dergelijke gevallen zal de school het pestgedrag niet zelf oplossen, maar hiervoor de hulp van de politie inroepen.

Seksuele intimidatie

Pesten kan zich ook in een seksuele vorm uiten. Het kan dan gaan om verbale beledigingen, begluren, het lastig vallen met seksueel getinte boodschappen en handtastelijkheden. Klachten over seksuele intimidatie kunnen bij de vertrouwenspersoon van de school worden gemeld.

Wanneer er sprake is van ernstige conflicten dan zorgen we ervoor dat deze geregistreerd worden. De protocollen in de site: "Veilig schoolklimaat" geven aan, wanneer er sprake is van ernstige incidenten.

Hoofdstuk 4: cyberpesten

Digitaal pesten is een onderdeel van traditioneel pesten. Deze vorm van pesten onderscheidt zich doordat hij via digitale middelen uitgevoerd wordt en daardoor ook vaak veel meer anoniem gebeurt dan traditioneel pesten. Digitaal pesten kan plaatsvinden via computers, tablets, maar uiteraard ook via telefoons. Met de toename in gebruik van digitale middelen in de maatschappij, neemt ook de kans op misbruik van deze middelen toe. Ook als onderwijsorganisatie dienen wij voorbereid te zijn op het gebruik en/of misbruik van digitale middelen, door leerlingen die aan onze zorg zijn toevertrouwd.

Omdat je elkaar bij digitaal pesten niet kunt zien, is het heel gemakkelijk om iemand te pesten, zonder

dat die ander weet dat jij het bent die dat doet. Juist deze anonimiteit maakt het pesten voor het slachtoffer vaak nog zwaarder dan gewoon pesten. De gepeste kan niet zeggen dat het hem pijn doet en dat de pester ermee moet stoppen.

Cyberpesten raakt de totale organisatie. Doordat het cyberpesten niet lokatiegebonden is (het kan immers zowel vanuit thuis en vanuit school plaatsvinden)vraagt het om een brede aanpak. In deze aanpak dienen zowel leerkrachten, leerlingen en ouders betrokken te zijn.

Alleen door een samenwerking tussen deze doelgroepen valt resultaat te boeken. Het gegeven dat het pesten niet meer lokatiegebonden is, brengt namelijk ook met zich mee dat de impact op het gepeste kind groter wordt.

In geval van digitaal pesten is er voor de gepeste geen "veilige haven" meer. Het pesten kan overal doorgaan, zowel thuis als op school. Hierdoor kan een kind zijn gevoel van veiligheid volledig kwijt raken, waardoor het welbevinden van het kind enorm daalt. Ongetwijfeld werkt dit door in de leerprestaties die we van dit kind mogen verwachten.

De aanpak van digitaal pesten dient op twee sporen zijn uitwerking op schoolniveau te krijgen.

a. Preventieve aanpak.

Wij maken leerlingen bewust van de mogelijkheden en risico's van het gebruik van alle vormen van media.

b. Curatieve aanpak.

Hoe gaat de school om met digitaal misbruik van media. Dit protocol richt zich vooral op dit aspect.

Signalen betreffende cyberpesten nemen we altijd serieus.

Wanneer de leerkracht signaleert of signalen krijgt via de leerling of de ouders, dat er sprake is van cyberpesten, volgt hij/zij het stappenplan dat beschreven is onder de kop curatieve aanpak.

Curatieve aanpak

Als er signalen zijn dat er sprake is van cyberpesten, dan volgt de leerkracht het hieronder beschreven stappenplan.

Stap 1

Gesprek met de gepeste leerling en indien mogelijk gesprek met de dader(s)

Deze twee onderdelen vallen beide onder de eerste stap. Ze dienen naast elkaar uitgevoerd te worden. Het is namelijk van belang dat er met zowel het slachtoffer als met de daders in gesprek gegaan wordt. Daarvoor dienen de dader(s) dus opgespoord te worden. Er moet worden afgewogen of de gesprekken afzonderlijk plaatsvinden of dat dit in een driegesprek (leerkracht, slachtoffer, dader) kan plaatsvinden. Hierbij worden duidelijke afspraken gemaakt over het vervolg.

In het gesprek met de gepeste leerling is het van belang dat de leerkracht:

- deze leerling en diens klacht serieus neemt.
- de leerling zijn verhaal laat doen en daar de tijd voor neemt.
- zich probeert in te leven in de leerling.

- geen verwijten maakt. Dat maakt het onveilig voor de leerling, waardoor deze minder zal vertellen of zelfs helemaal niets meer zal vertellen.
- de leerling de tip geeft om de pester te blokkeren en/of te verwijderen wanneer het om pesten via social media gaat.
- door blijft vragen. Vooral wanneer het gaat om een gesprek met een leerling na het signaleren van digitaal pesten. De leerling zal niet snel vertellen dat hij/zij gepest wordt of zelf pest.

Opsporen van de dader(s):

Soms zal bekend zijn wie de pester is en soms niet. Wanneer niet bekend is wie de pester is zal er getracht moeten worden om dit op te sporen. Dit kan gedaan worden door gesprekken te bewaren en uit te printen. In deze gesprekken kunnen aanwijzingen staan over wie de dader is.

In het gesprek met de dader(s) is het van belang:

- In te gaan op wat er gaande is.
- Door te vragen.
- Goed te luisteren naar de kant van het verhaal van deze leerling en dit serieus te nemen.
- Te wijzen op de mogelijke gevolgen voor de gepeste leerling.
- Duidelijk te maken dat de leerling zich schuldig maakt aan een ernstig feit en dat dit in sommige gevallen zelfs strafbaar is.

Stap 2

Ouders/verzorgers van de leerlingen op de hoogte stellen

De leerkracht informeert zowel de ouders/verzorgers van de gepeste leerling als de ouders/verzorgers van de pester zo spoedig mogelijk over wat er speelt. Dat gebeurt bij voorkeur vóór het gesprek met de betrokken leerlingen. Denk hierbij aan het volgende:

- De leerkracht vraagt de ouders of zij de signalen herkennen. Wanneer zij niet weten wat de signalen zijn, kunt u hen hierover informatie geven.
- De leerkracht informeert de ouders over de afspraken die met de leerlingen zijn gemaakt, wanneer het gesprek met hen al heeft plaatsgevonden of geeft aan na het gesprek met de leerlingen terugkoppeling te geven..
- De leerkracht vertelt de ouders welke maatregelen zij kunnen nemen/wat zij kunnen doen.

Stap 3

Maak de afweging of het wenselijk is het pestgedrag bespreekbaar te maken in de groep waarin de leerling zit.

Let hierbij vooral op neveneffecten die kunnen plaatsvinden. Bespreking van conflicten binnen een hele groep kunnen er ook toe leiden dat er reacties richting gepeste of pester ontstaan die het probleem juist vergroten in plaats van oplossen. Indien het pesten zich beperkt tot een enkele pester, zou het bespreekbaar maken in een groep weinig meerwaarde kunnen hebben. Sla deze stap in dat geval ook over.

Stap 4

Kom na een periode van 1 week bij de gepeste leerling en pester terug om de voortgang te bespreken.

Deze stap is belangrijk in het proces. Het geeft zowel de gepeste leerling als de pester het gevoel dat de leerkracht een actieve rol wil blijven spelen in het wel en wee van de leerlingen. Deze houding voorkomt vaak herhaling van het gedrag.

Hoe leren we dit aan de leerlingen

Wanneer we bovengenoemde 4 aspecten van mediawijsheid willen overbrengen aan onze leerlingen, zullen we, naast incidenteel gebruik, ook structureel aandacht moeten schenken aan dit onderwerp. Slechts bij een gerichte aanpak, zullen we kunnen stellen dat de leerlingen de school mediawijs verlaten.

Dit betekent dat scholen, in hun lesprogramma ruimte vrij maken, om met kinderen over deze onderwerpen te praten en ze bewust te maken van de manier waarop ze met deze media om dienen te gaan. Inmiddels zijn er legio initiatieven rond lessen mediavaardigheid en cyberpesten. Afhankelijk van de schoolcultuur en organisatie kunnen schoolspecifiek afspraken gemaakt worden over de vormgeving en uitvoering van de lessen. De scholen besteden sowieso in de jaarlijkse week van de mediawijsheid hier expliciet aandacht aan.

Wel willen wij als Stichting enkele uitgangspunten voor deze lessen neerzetten:

- a. Starten met aanbod op het gebied van mediawijsheid in groep 5 en 6.

- b. Uitbouw in groep 7 en 8.
- c. Communicatie met ouders
- d. Vastlegging in de schoolgids

Wat verwachten we van onze leerkrachten

Onze leerkrachten spelen in dit proces een belangrijke rol. Niet alleen zijn zij degenen die onze leerlingen begeleiden in de lessen rond mediawijsheid, maar zij zijn ook degenen die in de communicatie met ouders een leidende rol hebben.

Van onze leerkrachten verwachten wij dat zij zelf mediawijs zijn. Een moderne leerkracht is zich bewust van de impact die het gebruik van social media heeft. Daarbij willen we nadrukkelijk aangeven dat zij zich ook bewust dienen te zijn van de voorbeeldfunctie die zij hebben. In de moderne maatschappij is de scheiding tussen werk en privé steeds meer aan het vervagen. Berichten binnen de social media, op privé titel gemaakt, blijven niet snel meer privé, maar vinden hun weg zeer snel.

Daarnaast verwachten we een open houding ten aanzien van het gebruik van deze media. Leerkrachten dienen minimaal bekend te zijn en kunnen werken met de social media uitingen waar de school mee werkt. Bovendien verwachten we dat ze openstaan voor nieuwe ontwikkelingen.

Hoe betrekken we ouders

Naast onze leerkrachten spelen ook de ouders een belangrijke rol. Het gebruik van de media vindt zowel binnen als buiten de school plaats. Als Stichting hechten wij er waarde aan om de ouders bij dit proces te betrekken.

In het onderdeel cyberpesten is al nadrukkelijk een rol voor de ouders neergelegd. Daarnaast geldt, dat het belangrijk is, de informatie die we aanbieden aan de leerlingen ook met ouders te delen. Door dit te doen, maken we ook ouders bewust van de problematiek rond mediawijsheid en kunnen zij inspelen op de dingen die de school doet.

Hoe kunnen we die informatie delen:

- In de nieuwsbrief van de school houden we ouders op de hoogte van de lessen mediawijsheid op school.

Hoofdstuk 5: bijlagen

- Handreikingen voor kinderen; wat kan een leerling doen om een klasgenoot te helpen?
- Tips voor ouders van gepeste kinderen en pesters
- Groepsregels (een voorbeeld uit de praktijk)
- Model van een pestcontract
- Literatuurlijst voor leerkrachten en kinderen

Handreikingen voor kinderen

Wat kan een leerling doen om een klasgenoot te helpen?

Als leerlingen zelf geen last hebben, zien ze soms dat anderen wel gepest worden. Als omstanders kunnen ze helpen het pesten te stoppen.

Pestweb geeft leerlingen het advies:

- Probeer het pesten te stoppen als dat zonder gevaar kan.
- Haal hulp van volwassenen als het pesten niet stopt.
- Laat het slachtoffer niet alleen, laat merken dat jij wel te vertrouwen bent.

In de klas kan iedere leerling een medeleerling die vaak gepest wordt elke dag helpen.

Pestweb adviseert:

- Groet bij het binnenkomen
- Laat merken dat zij/hij erbij hoort
- Vraag haar/hem naast je te komen zitten en mee te doen
- Loop of fiets samen naar en van school – toon belangstelling
- Maak eens een praatje
- Lach niet om vervelende grappen of opmerkingen
- Doe niet mee aan pesten
- Probeer het pesten te stoppen
- Vraag de meester / juf om hulp

Je kunt als 'omstander' pesten voorkomen en helpen het pesten te stoppen.

Tips voor ouders

Van gepeste kinderen

- Neem uw kind serieus en zeg dat u samen met anderen gaat proberen het pesten te stoppen.
- Praat erover met uw kind of vraag uw kind om op te schrijven wat het heeft meegemaakt.
- Probeer uw kind uit te leggen waarom kinderen pesten.
- Help uw kind met het bedenken van een mogelijke oplossing.
- Neem op positieve wijze contact op met school, in samenspraak met uw kind.
- Stel de leerkracht op de hoogte met duidelijke informatie en bedenk samen een manier om het pesten zo snel mogelijk te stoppen.
- Waarschuw uw kind dat het pesten niet meteen ophoudt als er beter op gelet wordt. Pesten kan een gewoonte worden die maar moeilijk af te leren is.
- Het kan een goed idee zijn uw kind op een sportclub te doen. Soms kan een club ook een extra pestplek worden, dus let op.

Van kinderen die pesten

- Neem andere ouders die zeggen dat uw kind pest serieus.
- Maak uw kind duidelijk dat u het pesten absoluut afkeurt en geef aan wat voor gevolgen pesten heeft voor de slachtoffers.
- Bespreek het pesten met uw kind en zoek samen naar manieren om het pesten te stoppen.
- Spreek met uw kind af aan welke regels het zich moet houden, en beloon uw kind voor het positieve gedrag, met name voor wat betreft huis- en schoolregels.
- Neem contact op met andere ouders, leerkrachten om samen iets aan het pesten te doen.
- Geef uw kind zo nodig extra aandacht.
- Help uw kind manieren te zoeken waardoor het beter met andere kinderen om kan gaan.
- Houdt in de gaten of het pesten na verloop van tijd niet opnieuw de kop opsteekt.
- Bedenk dat het veelvuldig kijken naar gewelddadige films of computerprogramma's het gedrag van uw kind negatief kan beïnvloeden.
- Zoek hulp van deskundigen als dat nodig is.

Voorbeeld van groepsregels

Om in de groepen actief en passief aandacht te besteden aan pesten en ander ongewenst gedrag, hangt in elke groep een aantal gedragsregels. Deze gedragsregels, die gehaald zijn uit het project “De veilige school”, zijn onder te verdelen in 3 groepen:

Om niet over de schreef te gaan

- Ik neem een ander zoals die is en discrimineer niet.
- Ik geef geen bijnamen, ik scheld niet uit en ik doe niet mee aan roddelen.
- Ik blijf van een ander en van de spullen van een ander af.
- Ik dreig niet en ik gebruik geen geweld.

Voor als iemand je hindert;

- Als iemand mij hindert zeg ik duidelijk “stop ermee”.
- Als dat niet helpt vraag ik een leerkracht om te helpen.
- Ik speel niet voor eigen rechter.

Voor alle omstanders;

- Ik help anderen zich aan deze regels te houden
- Ik kom klagen, niet klikken. (Bij klagen wil je dat ongewenst gedrag gestopt wordt, bij klikken hoop je dat iemand straf krijgt.)

Model van een pestcontract Anti-pestcontract

Kinderen die pesten, zitten zelf in de nesten!

Allen die dit contract ondertekenen, zullen zich aan de afspraken houden, zowel op school als daarbuiten